

ՀԱՆԳԻՍՏ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԱՅ Դ./

ԺԱՅՐԱԴՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԿԱԹՈՒԴՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՒ

ԱՅՈՒՆԺՆՑԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀԱՅՐԱՅՆՆԵՐՅՑ ԱՌԱՋԵԼՈՒԹՅՈՒՆ Ս. ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ.

Գեկտեմբեր ամսոյս 6 ին ժամ ժամ 2 ին յետ կէսաւուր՝ Մայր Աթոռոյ Արքայ Էջմիածնի տխրահունչ զանգակը երկոցս որոտալով՝ գուժեց իւր հովանաւոր Գէորգ Դ. Մեծ Հայրապետի առ Աստուած փոխումը՝ գուժեց Հայկական Նկեղեցւոյ՝ իւր Փետայից այրիութիւնն ու Ս. Լուսաւորչեան Գազի՝ իւր Գազակալից թափուրանալը ի կարեւիւր ցաւ եւ ի խոր սուգ սրտից համայն Հայկազանց:

Աւստի Արարատը մեծ գժրազգուժիւն ունեցաւ իւր տաանեւհինգամեակը սեաւ շրջանակիւ կնքել, յընդհանուրս գուժելով այս ցաւալի բոթը Նորա համառօտ Կենսագրութեամբ եւ ազգօգուտ գլխաւոր գործոց ցուցակաւ հանդերձ:

Ի Տէր հանգուցեալ Վեհափառ Հայրապետը Մահոտեսի Պետրոս եւ Արքուհի անուէն բարեպաշտ եւ քերմեռանդն ծնողաց զաւակ էր ծնուած 1813 թուականի Յուլիսի 5 ին

Կ. Պօլսոյ Սամաթիա արուարձանում եւ մկրտուած նոյն ամսոյ 13 ին նոյն թաղի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ ԳՐԻԳՈՐ անուանակոչութեամբ: Սա իւր եօթնամեայ հասակում (1820) գիտնական Յովսէփ դպրի (յետոյ քահանայ) գատարակութեանը կյանքնուր: 1827 թուին կմոնի Գումգափուի պատրիարքական եկեղեցւոյ ժառանգաւորաց Վարժարանը եւ առ ոոս հռչակաւոր Փեշամալճեան Գրիգոր Պատեւելոյ կստանայ իւր բարոյական եւ մտաւոր կրթութիւնը, եւ իւր ուշիմութեամբը, համեստութեամբն ու ջանասիրութեամբը կգրաւէ թէ յիշեալ Պատեւելոյ եւ թէ Տ. Կարապետ Արքեպիսկոպոս—Պատրիարքի առանձին սէրն ու խնամքը: 1829 թուին կաւարտէ իւր ուսման ընթացքը եւ 1830 թուի Մայիսի 25 ին Կ. Պօլսոյ Հայոց Պատրիարքական Փոխանորդարանի քարտուղար կկարգուի ընդ յատուկ խնամատարութեամբ եւ հովանաւորութեամբ Տ. Կարապետ Արքեպիսկոպոս Պատրիարքի զորպիսին պաշտօն կըարէ երեք տարի:

Կ. Պօլսոյ Տ. Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս Պատրիարքը նկատելով երիտասարդ Գրիգորի համեստ կեանքը եւ նորա բնածին ձգտումն ու ցանկութիւնը գէպ ի կուսակիցն հոգեւորականութիւն՝ 1834 թուի Ապրիլի 7 ին Ս. Աստուածածնի Աւետեաց տօնի օրը՝ Պատրիարքական աւագ եկեղեցւոյ մէջ կձեռնադրէ նորան Սարկաւագ եւ 1835 թուի Սեպտեմբերի 1 ին Կուսակիցն քահանայ ԳԵՈՐԳ՝ անուանելով: Նոյն թուականի Դեկտեմբերի 9 ին յիշեալ եկեղեցւոյ մէջ կտայ Վարդապետական գաւազանի Մասնաւոր իշխանութիւն՝ խիստ հաւանելով նորա ճարտարաբան քարոզութեանը:

Հանգուցեալը 1836 թուի Սեպտեմբերի 28 ին կկարգուի Խաս-գիւղի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ քարոզիչ՝ տեղւոյն ամերայից եւ իշխանաց խնդրանօք, ուր եւ նորա անխոնջ բնաւորութեան առաջ գործունէութեան եւ յառաջագիւժութեան ընդարձակ ասպարէզ կբացուի:

1840 թուի Մարտի 2 ին Խաս-գիւղից կփոխադրուի ի քարոզչութիւն Միջագեղջ՝ տեղւոյն ամերայից եւ իշխա-

նայ խնդրանօք եւ Կ. Պօլսոյ Տ. Յակոբոս Արքեպիսկոպոս Պատրիարգի հրամանաւ. (ըստ որում Յակոբոս Պատրիարգը կասկածելով, որ նա բողոքականութեան դէմ անաարբեր կ'մնայ, հրամայել էր իբրեւ աքսոր՝ երթալ ի քարոզութիւն Բերայի, որչա՛ն ժամանակները պատւաւոր տեղ չէր համարուում, այս կարգադրութեան դէմ ամիրայք գրգռուելով եւ միանգամայն պատրիարգի պատիւը պահելով, փոխադրել էին տուել նորան ի Միջագիւղ, որը այն ժամանակները ամիրայից բնակարան էր, ինչպէս եւ Խոս - գիւղը.)

1840 թուի Հոկտեմբերի 28 ին Տ. Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս Պատրիարգի վերստին ընտրութեան ժամանակ՝ Ագգային Գերագոյն Ժողովոյ որոշմամբ Արմաշ հրաւիրակ կերթայ եւ նոյն թուի Դեկտեմբերի 12 ին նոյն Ժողովոյ ընտրութեամբ եւ Տ. Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս Պատրիարգի հաճութեամբ կստանձնէ Պատրիարգական Փոխանորդի պաշտօնը, որը թէ՛ Ստեփաննոս եւ թէ՛ Աստուածատուր Արքեպիսկոպոս Պատրիարգաց օրերով ամենայն յաջողութեամբ կ'վարէ մինչ 1843 թուականի Յունվարի 22ը, իւր վերայ պահելով նաեւ Միջագիւղի քարոզչութեան պաշտօնը:

1841 թուի Յունվարի 15 ին Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս Պատրիարգից կստանայ Վարդապետական Մայրագոյն իշխանութիւն եւ միանգամայն Եպիսկոպոսութեան վկայագիր, բայց եօթն տարի, այն է մինչեւ 1847 թիւը եպիսկոպոսական բարձր աստիճանը ստանալու համար ի Ս. Էջմիածին ճանապարհորդութիւնը կ'յետաձգէ ինչ ինչ պատճառներով:

1844 թուի Օգոստոսի 2 ին Պրուսայի մերազնեայ Ազգայնոց հանրագրութեամբ եւ խնդրանօք՝ Տ. Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Պատրիարգի (ապա Կաթողիկոս ամենայն Հայոց) եւ Գերագոյն Ժողովոյ հաւանութեամբ Պրուսայի Առաջնորդ կկարգուի եւ Հոկտեմբերի 7 — 8 կուղեւորի ի Պրուսա իւր պաշտօնն ստանձնելու:

1845 թուի Յունիսի 24 — 27 ին Ռուսաց Կոստանդին Նի-

կոլայեվիչ մեծ գուքսը ի Պրուսա Հայոց Առաջնորդարանումն արժանապէս Հիւրասիրութեամբ ի նշան սիրոյ եւ համակրանայ՝ Նորին Կայսերական Մեծութիւնից կոտանայ ի նուէր ձուածեւ, մեծագիր եւ ականակուռ մի թանկագին մատանի, (որը այժմ գտանուումէ Մայր Աթոռոյս թանգարանում եւ նշանակուած է Տօմարի 431 երես 13 թուում):)

1846 թուի Յունիսի 11 ին Օսմանեան Սուլթան Մէճիտ Օգոստափառ Կայսրէն կոտանայ ականակուռ շքանշան Իֆէնդարէ (գոհունակութիւն) անունով:

1847 թուի Մայիսի 7 ին Պրուսայից կմեկնի ի Կ. Պօլիս եւ անտի ի Ս. Էջմիածին եպիսկոպոսութեան բարձր ատտիճանը ստանալու, բայց նոյն միջոցին երջանկայիշատակ լուսահոգի Ներսէս Ս. Կաթողիկոսը Տփլիսում լինելով կհրաւիրէ նորան իւր մօտ, եւ 11 ամիս մեծ Հիւրասիրութեամբ Տփլիսում պահելուց յետոյ, 1848 թուի Յունիսի 24 ին Ներսէս Կաթողիկոսի հետ միասին կգայ Ս. Էջմիածին եւ Յունիսի 1 ին կոտանայ եպիսկոպոսական բարձր ատտիճանը յիշեալ Կաթողիկոսից Ս. Էջմիածնի Մայր Ցաճարի մէջ:

1851 թուի Մայիսի 10 ին Նորա հովուութեան կյանձնուի նաեւ Կոստինայի (Քեթահայ) առաջնորդութիւնը եւս, որ խռովութեան մէջ էր. ականայ կրնդունի զայն միայն Պատրիարքարանի Հոգեւոր Իշխանութեան հրամանը յարգելոյ համար, իսկ երկրորդ տարին, այն է 1852ում անձամբ կայցելէ նոյն վիճակին, կխաղաղցնէ յուղեալ խռովութիւնները եւ կվերադառնայ ի Պրուսա:

1855 թուի Փետրվար եւ Մարտ ամիսներում Պրուսայում պատահած սոսկալի երկրաշարժից վտանգուած բազմաթիւ հայ ընտանիք թէ կթափէ, կազատէ մերկ ու քաղցած թշուառ դրութիւնից՝ անձամբ գիմելով Կ. Պօլսոյ Ազգայնոց եւ յատկապէս ձանիկ եւ Մաքսուտ մեծանուն ամիրայից օգնականութեանն ու նիւթական ձեռնտուութեանը եւ թէ հոգեպէս միխթարելով նոցա իւր ազդու հոգեշահ քարոզութիւններով:

1858 թուի Հոկտեմբերի 17 ին Կ. Պօլսոյ Հայոց Համագ-
գային Ժողովով ի ներկայութեան նորլնտիր Մատթէոս
Կաթողիկոսի կրնարուի Կ. Պօլսոյ Պատրիարք եւ նոյն ամ-
սոյ 27 ին մեծ հանդիսով կգայ Կ. Պօլիս եւ կստանձնէ իւր
Պատրիարքական պաշտօնը:

1860 թուին իւր գործոց եւ ջանից գէմ՝ ամերայից կող-
մանէ ինչ ինչ բնագիմադրութիւնք նկատելով՝ պատրիարքու-
թիւնից կհրաժարի եւ Օսմանեան Սուլթան Ապտիլ Մէճիտ
Կայսեր կողմանէ 2000 դահեկան ամսական թոշակ կսահ-
մանուի նմա ի սնունդ, եւ նոյն թուի Յուլիսի 25 ին նոյն
Սուլթանից կստանայ Մէճիտիէյի շքանշանի երկրորդ աս-
տիճանը:

Եւ այսպէս 1861 թուի Հոկտեմբերի 31 ին կթողու Կ.
Պօլիսը եւ կրկին Պրուսա կգառնայ եւ 1862 թուի Ապրիլի
23 ին Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ (Սեղանատուն անուան-
եալ) խախտեալ շէնքը քանդել տալով՝ վերաշինութեան
հիմնարկութիւնը կանէ եւ Օգոստոսի 26 ին աւարտելով
կօծէ զայն շքեղ հանդիսով:

1866 թուի Սեպտեմբերի 17 ին Ս. Էջմիածնի Մայր Տա-
ճարում ազգային պատգամաւորաց քուէից առաւելու-
թեամբ կրնարուի ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՅՐԻԱՐԳ ԿԱԹՈՒՂՈՒՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ: 1867 թուի Յունւարի 16 ին մեծ եւ
փառաւոր հանդիսով Պրուսայից կհասնի Կ. Պօլիս եւ
նոյն ամսոյ 17 ին Ռուսաց Օգոստ. Կայսր Աղէքսանդր Բ.ից
վեղարի աւանակուռ խաչ կստանայ Կ. Պօլսոյ Ռուսաց
Դեսպանի ձեռքով, (որը 1866 թուի Նոյեմբերի 25 ին
բարձրագոյն հրովարտակով շնորհուած էր:)

Յիշեալ թուականի Մարտի 1 ին Կ. Պօլսից մեկնելու առ-
թիւ ներկայանալով Օսմանեան Օգոստովիառ Սուլթան Ապ-
տիլ - Ազիլ Կայսեր, կստանայ Նորին Կայսերական Մեծու-
թիւնից Մէճիտիէյի Ա. կարգի շքանշանը եւ նոյն ամսոյ
28 ին Կ. Պօլսից կմեկնի ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին գալոյ
համար: Ի 10 Ապրիլի կստանայ Տփլիսում Ռուսաց Օգոստ.
Աղէքսանդր Կայսեր կողմանէ մեծ Դուքս Կովկասեան Փո-
խարքայ Միքայէլ Նիկոլայեվիչի ձեռքով իւր Կաթողիկո-

սուբեկան հաստատութեան հայտերական Հրովարտակր՝ որոյն Աղէքսանդրի Նեվալեոյ շքանշանի հետ միասին: Մայիսի 12 ին կժամանէ ի Մայր Աթոռս եւ նոյն ամսի 21 ին մեծաշուք հանգիսիւ կստանայ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ՅԱՅՐԱ-ԳՈՅՆ Պատրիարկ — հաթուղիկոսութեան օծումը ըստ ծի-սի Հայաստանեայց Ա. Եկեղեցւոյ:

Նոյն թուի Յուլիսի 19 կուզեւորի գէպ ի Ս. Պետրբուրգ ի տեսութիւն Նորին հայտերական Մեծութեան Աղէքսանդր Բ. հայտեր ամենայն Ռուսաց, եւ այս առթիւ կայցելէ իւր ռուսաստանաբնակ ցրուեալ Հօտին, ընդ որս եւ Լեհաստանի եւ Աւստրիոյ մի քանի կողմանց Հայոց: Նոյն թուի Հոկտեմբերի 14 ին ներկայանալով Օգոստափառ հայտեր, կընծայէ Նմա Մասն որոյն Գէորգայ զօրավարի ազամանդեայ տիով, եւ 1868 թուի Փետրվարի 27 ին կվերագառնայ ի Մայր Աթոռս:

Ս. Պետրբուրգում ի պատիւ իւր հանգանակած սեղանի գումարը եւս կյատկացնէ յօգուտ եւ ի նպաստ Կ. Պօլոյ Հայոց Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի եւ Զէյթունի Հայոց գըպոցաց եւ Պրուսայու Եկեղեցւոյ զարգուց *):

1870 թուի Մարտի 25 ին կստանայ Պարսից արեգակնափայլ Նասր-Էտգին շահից Արեգական եւ Առիւծու (Շիր-խուրշիդ) Ա. կարգի շքանշանը՝ որը շնորհուած էր Նորան 1868 թուին:

1871 թուի Սեպտեմբերի 30 ին Ռուսաց Օգոստափառ Աղէքսանդր Բ. հայտեր Տիխիս եկած ժամանակ Վեհափառ Հայրապետը կստանայ Նորին հայտերական Մեծութիւնից նոյն ամսոյ 23 ին Ս. Աղէքսանդր Նեվալեոյ ասպետութեան ականակուռ շքանշանը:

Յայս վայր Հանգուցելոյ Կեանքի եւ գործոց մասին միայն պատմեցինք այն՝ ինչ որ քաղած էինք մի քանի աղբիւրներից:

(*) Ըսածնոց համար ութնական հատ 1864 և 66 թուականաց Ռուսական ներքին փոխառութեան վիճակահանութեան արժեթղթեր գնուած են և տոկոսները կստանան, իսկ վերջնոյն համար 12 հատ շուրջառ շինուած է:

այժմ անդենդր Մայր Աթոռում անցուցած Կեանքին եւ կատարած գործերին, որոյ ըստ մեծի մասին ականատես եղած եմք:

Ա. Էջմիածնին գէթ մի կրօնական — ազգային ամսաթերթ ունենալու անհրաժեշտ պէտքը Միաբանութեան կազմի արդէն զգացուած էր եւ հարկաւոր ծրագիրը կազմուած, ուստի եւ Հանգուցեալը 1868 թուի Մայիսի 1ից հրատարակել կ'իթոյադրէ Աշխատ ամսագիրը, թէեւ սա համառօտակ ուղղութեամբ, նորա արդիւնքը յատկացնելով Մայր Աթոռոյ Տպարանի եւ Զուլարանի բարեգումանն ու հարստութեանը:

Նոյն ամսոյ 15ից ձեռնարկել կուայ կառուցանել Ռուսահայոց նիւթական ձեռնտութեամբ Մայր Տաճարին կից արեւելեան կողմից երեք մեծ եւ փառաւոր պահարաններ, որոց մէջ կ'ընտեղին վայելուչ, ընդարձակ եւ պատշաճաւոր կտրգաւ Ա. Էջմիածնի ամենատեսակ սրբութիւններն, հնութիւններն ու թանկագին իրերն:

Հանգուցեալ Վեհ. Հայրապետը, 1869 թուի Մայիսի 20ին Ա. Էջմիածնի Գէորգեան ձեմարանի հիմնարկութիւնը կանէ Աստրախանու Առաջնորդ Սերովբէ Եպիսկոպոսից մնացած գումարով, եւ վիճակներից ժողոված նուէրներով, զոր եւ կ'յաջողի աւարտել եւ 1874 թուի սեպտեմբերին բանալ եւ շարունակել նորա մէջ զանազան հայաբնակ կողմերից հաւաքած Հայ մանուկների ուսումնատուութիւնը: Մի քանի տարուց յետոյ ձեմարանի այս ներկայ շինութիւնը անբաւականացուցիչ համարելով 1879 եւ 80 թուականներում կառուցանել կուայ նորա արեւելեան կողմում առանձին ննջարանի հոյակապ շինութիւնը, եւ ներկայ ուսումն. տարում՝ կ'հասուցանէ ձրիաւարժ որդեգիր աշակերտաց թիւը մինչեւ 220ի: Այժմ, ամենայն ոք կ'իտոստովանի, որ Հանգուցեալ Վեհ. Հայրապետի ձեռնարկած բարի գործոց մէջ ամենից ազգօգուտն ու բարենպաստակը այս ձեմարանն է, բայց պէտքէ ասել, որ Հանգուցեալը սորա սկզբնաւորութեան եւ իննամիայ գործութեան համար զոհեց ամենայն ինչ, իսկ նորա մշտա-

տեւ գոյութեան եւ հետեւաբար նորա յարատեւ ապահովութեան ծանր հոգն ապագայում թողուց Հայ ազգի եւ նորա Մայր Աթոռոյ վերայ եւ ոչ մի նիւթական ապահով հիման վերայ դնելով զայն:

1874 թուին Հանգուցեալը Հայկական վերանորոգեալ Ճայնագրութեան քաջագէտ մի անձն Կ. Պօլսից բերել կտայ ի Մայր Աթոռաւ կժողովէ ամեն հայաբնակ տեղերից Ճայնաւոր երիտասարդներ եւ Մայր Աթոռոյս ծախիւք թէ ու ուսուցչի եւ թէ ուսանողաց ամենայն պէտքերը հոգալով ութ ամսուայ ընթացքում ուսուցանել կտայ նոյա Հայկական Ճայնագրութեան արհեստը եւ կուղարկէ իւրեանց տեղերը նոյն արհեստը ամենայն հայ դպրոցներում պարտաւորապէս ուսուցանելու համար:

Նոյն թուին անմիջապէս իւր սիրած երաժշտութեան ճաշակով բոլոր եկեղեցական երգեցողութիւնները Ճայնագրել տալով Շարականը, ծամագիրքը եւ Ս. Պատարագի երգեցողութիւնքը ապագրել կտայ Մայր Աթոռոյս տպարանում եւ կտարածէ ամենայն Հայկ. եկեղեցեաց մէջ ի գործագրութիւն:

1874 թուի Մայիսի 15 ից կձեռնարկէ կառուցանել տալ Եւրականի Վաթուղիկոսական ամարանոցը ծախիւք Մայր Աթոռոյս, որ եւ կյաջողի աւարտել նոյն ամի Սեպտեմբրի 15 ին, ուր եւ կընտկէր Ինքն իւրայնովք հանդերձ ամրան երեք, չորս ամիսները:

Հանգուցեալ Աւհապառ Հայրապետը Հայոց բարոյական կենաց եւ մահու խնդիր ազգային գաստիարակութեան եւ մայրենի լեզուի տարածման միակ միջոցների այնէ հայկական ազգային դպրոցների գոյութեան եւ կառավարութեան զէկը ամենայն Հայոց Եջմիածնի Վաթուղիկոսի բարձր հովանաւորութեան ներքոյ պահպանելու համար գովելի եռանդով կաշխատի եւ 1874 թուին կաահմանէ իւրաքանչիւր թեմում առանձին թեմական վերատեսուչներ:

Հանգուցեալ Աւհ. Հայրապետը ցաւօք սրտի նկատելով Օշականում Ս. Մեսրոպ թարգմանչի - Ազգի եւ Եկեղեցւոյ անդոյգ բարերարի դամբարանի վերայ կառուցած եկեղեց-

ւոյ քայքայեալ գրութիւնը, 1873 թուին հոգ կտանէ Ռուսահայոց մէջ ամենուրեք գրամական հանգանակութեամբ Ս. Մեսրոփայ խնկելի Անուանն արժանի նոր եւ հոյակապ եկեղեցի կառուցանել տալ, որեւ կաւարտի 1878 թուին:

Տակաւին թողումը յիշել Վաղարշապատի օրիորդաց դպրոցի շէնքը, Վաղարշապատի հրապարակում եւ ներսիսեան լճի շուրջ տնկել ժողով հասարակաց պարտէզները եւ ներսիսեան անտառի վերայ աւելացրած անտառը:

Հանգուցեալ Վեհ. Հայրապետը իւր տասն եւ վեց ամեայ հայրապետութեան միջոցում չորս անգամ սրբալոյս Միւռօնի օրհնութեան հանդէս է կատարել ամենափառաւոր կերպով (Ս. 1868 սեպտեմբերի 29 ին, Բ. 1772 թուի Մայիսի 16 ին, Գ. 1878 թուի Յունիսի 4 ին եւ Գ. 1882 թուի Մայիսի 16 ին): Հանգուցեալ Վեհ. Հայրապետը տասն եւ հինգ անգամ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն է արել եւ ձեռնադրել է 55 եպիսկոպոս:

Հանգուցեալ Վեհ. Հայրապետը յուլիսի 7 ին եմթարիսուելով ցաւոյ անկաւ ի մահի՞ն հիւանդութեան, ի 6 զեկտեմբ. կնքեց իւր մահկանացուն ի ցաւ սրտից եւ ի սուգ համայն Հայկազանց:

Նորին Արքութիւն Անդամներին Պամոյս 3 ին իւր ներկայութեան ընդունել բարեհաճելով, օրհնեց նոցա:

Սամոյս 8 ին կեսօրից 1½ տնցած վեհարանում կատարվեց հանգուցելոյ դիակի լուսաման հանդէսը եւ նոյն աւուր կէսօրից 2 ժամ յետոյ տխուր զանգակը հնչեց եւ միաբանական ուխտը համախմբուելով ի վեհարան՝ եկեղեցական զգեստներով սկսաւ տան կարգը, որը աւարաբեւոյց յետոյ եկեղեցին տանելոյ թափօրը կազմեցաւ ըստ այսմ.— ճեմարանի աշակերտք եւ ուսանողք վեհարանի արտաքին գոնից՝ հանդիպակաց երկու կարգ շարուած էին մինչեւ Տաճարի դուռը, որոց մէջից թափօրը իջնելով վեհարանից՝ ուղղուեցաւ դէպի եկեղեցին. թափօրի առաջից կերթային երկու շաթիրք ուսուցիչներ եւ անդուստապատ գաւազաններ ի ձեռքին, սոցա յետեւից մեծ խաչ ու խաչվառք, յետոյ շապիւղգեցիկ գպիրք, որոց ետեւից վեց հանդիպակաց երկու կարգ

ուսանողք սեւ թաւշեայ փոքրիկ բարձերի վերայ կտանէին
 Հայրապետական Արժէնշան պնակը, վեղարի Խաչը, սովո-
 բական Պնակը, Աղէքսանդր Նեւազույ ականակուռ եւ
 թագապետի նշանը, եւ Օսմանեան Մէջիտէի եւ Պարս-
 կական շիրի Խորշիւի Ա. կարգի շքանշանները. շքանշա-
 նակիր ուսանողաց մէջտեղից չորս բուրվառակիրք կլսըն-
 կարկէին դագաղում՝ զետեղուած հանգուցեալ Հայրա-
 պետին. դագաղի առջեւից երկու ուսանողք բռնած էին
 Հայրապետական քողը, իսկ Հայրապետական շղարշեայ օձ-
 ման քողը փռուած էր հանգուցեալ Հայրապետի գլխոյ եւ
 երեսաց վերայ. քողակիր երկու ուսանողաց կողքերից կեր-
 թային Հայրապետական Դբոշակ — սեւասքողեալ խաչ եւ
 գաւազանը կրող շուրջառազգեաց երկու վարդապետք.
 դագաղի վերայ սեւասքողեալ ամպհովանին բռնած ունէին
 չորս շապկազգեցիկ ուսանողք եւ դագաղի կողքերից
 կերթային երկու կերոնակիրք, դագաղի ետեւից կուգար
 սեւ փիլոնով Հայրապետական գաւազանակիր Վահրամ,
 եպիսկոպոսը Հայրապետական սեւասքողեալ ցուպը բռնած,
 որից յետոյ Հանգիստապետ Տեղակալ Գեր. Մկրտիչ Արքե-
 պիսկոպոս Բաբամեանը զգեստաւորեալ եւ իւր շուրջ շարա-
 դասուած եպիսկոպոսունք եւ վարդապետք շուրջառնեով.
 ամենից վերջը չորս քշոցակիրք: Մինչեւ եկեղեցին եօթն տեղ
 հոգեհանգիստ կատարուեցաւ եւ այսպէս մտնելով Տաճա-
 րը՝ Հանգուցելոյ դագաղը դրուեցաւ Խման Սեղանոյ առ-
 ջեւ պատրաստուած սեւասքողեալ եռաստիճան պատուան-
 դանի վերայ եւ չորս կողմը չորս աշտանակներ դրուեցան
 եւ վերջին աղօթքը ու կարգը եւս աւարտելով՝ եկեղեցական
 այս ախուր կարգն վերջացաւ, ժամը 5 ին յետ կիսաւոր:

Հանգուցեալ Հայրապետի մարմինը ամսոյս 8—12ը մնաց
 Մայր Տաճարում, եւ ամենայն առաւօտ եւ երեկոյ հոգե-
 հանգիստ կկատարուէր թէ՛ Տաճարի եւ թէ՛ ձեմարանի մէջ:
 Ամսոյս 7 ից արդէն սկսած էին գալ ժողովել ի Մայր Աթոռ
 Տփլիսից, Երեւանից, Ալէքսանդրապոլից եւ Իգդէրից՝ ժո-
 ղովրդից եւ ուսումնարանական վարչութիւններից ընտրե-
 ուած յատուկ պատգամաւորներ, նոյնպէս եւ Վաղարշա-

պատայ շրջակայներից զանազան աստիճանի եւ փնձակի բազմաթիւ ժողովուրդներ եւ քաղաքական եւ ղինւորական աստիճանաւորներ Հանգուցելոյ աջը համբուրելու եւ թաղման հանգիսին ներկայ գանուելու համար: Պատգամաւորները հետեւեալքն էին: Իշխան Սաղոն Թումանեան Կառավարութեան կողմից, «Մեղուի» խմբագիր Պ. Պետրոս Սիմէօնեանց եւ Պ. Ղամբարեանց, Ներս. Դպրոցի կողմից. Պ. Գէորգ Բարխուդարեանց Տփխիսու թեմի ծխական եւ միջնակարգ դպրոցաց վարչութեանց կողմից եւ Պ. Նիկողայոս Խոսրովեանց Խմբագիր «Վարժարան» ի Տփխիսու Դպրիանեան եւ Մարիամեան — Անանեան օրիորդ. ուսումնարանների եւ Բարեգործական Ընկերութեան կողմից: Ալեքսանդրապոլու պատգամաւորք էին Պ. Յակովբ Տիգրանեանց, Պ. Բժիշկ Բաբրէշի Յովհաննիսեանց, Պ. Ալեքսանդր Լալայեանց, Վ. Սարգիս Միրզոյեանց եւ Պ. Կարապետ Իսահակեանց: Երեւանու պատգամաւորքն էին Բժիշկ Պ. Լեւոն Տիգրանեանց, Պ. Վասիլ Գեղամեանց, Պ. Վասիլ Նդիազարեանց, Պ. Ռուբէն Զալալեանց, Պ. Վասակ Բաբաջանեանց Խմբագիր «Պսակ» ի, Պ. Տրդատ Վարդանեանց. Եղբարք Զաքարեանց, եւ վեց Պարսիկք՝ քաղաքի կողմից. Պ. Սարգիս Բէկնազարեանց, Երեւանու թեմ. Դպրոցի կողմից, Պ. Պերճ Պռնչեանց Երեւանու թեմի երկսեռ ծխակ. Դպրոցաց կողմից, Մեծ. Օրիորդ Դայիանէ Յովհաննիսեանց՝ եւ Տ. Սոնա Գեղամեանց՝ Երեւանու Դայիանեան օրիորդ. ուսումնարանի կողմից: Նախիջեւանի պատգամաւորն էր մահաբէի Մկրտիչ Թումեան. իսկ Իգգիրու ուսումնարանի վարչութեան կողմից Բարեկ. Սամուէլ քահանայ, եւ երկու երիտասարդք:

Ամսոյ 12 ին առաւօտեան ժամը 10 ին սկսաւ Ս. Պատարագը եւ երբ հասաւ «ոգջոյն» ի ժամանակը՝ զաղարեցաւ Ս. Պատարագի երգեցողութիւնը. հինգ զգեստաւորեալ եղիսիոպոստնք, վեց զգեստաւորեալ քահանայք, շուռջառաղգեաց վարդապետք եւ քահանայք եւ շապկազգեցիկ ուսանողք եւ աշակերտք ձեմարանի Ս. Իջման Սեղանոյ առջեւ Վեհ. Հանգուցելոյ դագաղի շուրջը կիսաշրջանակ կաղ-

մեղով, սկսաւ յատուկ Վաթուղիկոսաց համար սահմանեալ
 եկեղեցւոյ կարգը. այդ ժամանակ արդէն Հանգուցելոյ գա-
 գազի վերայ դարսուած էին զանազան ազգ. հաստատու-
 թիւններէց եւ հապարակութիւններէց մատուցուած պատկ-
 ները, սրոնցից մինը մատուցին ձեմարանի սանուհիք, երկ-
 րորդը երեւանու Գալիանեան օրիորդ. ուսումնարանի Տես-
 չուհի օրիորդ Յովհաննիսեանցը, երրորդը՝ Պ. Պերճ Պաշ-
 եանցը երեւանու Թեմ. Մխակ. դպրոցաց կողմից, չորրոր-
 զը՝ Իգդիրու երկսեռ ուսումնարանաց Հոգաբարձութիւնը
 եւ հինգերորդը՝ Վաղարշապատու օրիորդաց դպրոցի կող-
 մից մի աշակերտուհի: Հանգուցելոյ գազազը երեք անգամ՝
 Ս. Իլման Աղանոյ շուրջը պտույնելուց եւ Արեւզան դիպ
 օծման հանդէսը աւարտելուց յետոյ՝ պատարագիչ Գերա-
 պատիւ Աերովբէ Նպիսկոպոսը խօսեցաւ մի սրտառուչ քա-
 րոզ, համառօտապէս յիշեց նորա կենսագրութիւնն ու գոր-
 ծերը եւ նորա անձնական արժանիքները, որոնք ունեցել է
 Նա թէ՛ իրբեւ բարի մարդ եւ թէ՛ իրբեւ Ազգի Հայրապետ:
 Եկեղեցւոյ կարգի աւարտմանէն յետոյ յուղարկաւորու-
 թեան թափօրը կազմուեցաւ այսպէս. թափօրի առջեւից
 հանդիպկաց երկու կարգ կերթային ձեմարանի աշակերտք
 եւ ուսանողք, նոցա ետեւից երգեցիկ դպիրք ապա երկու
 շաթիրք սեւասքօղեալ գաւազաններով սեւ ուսկապով եւ
 նոցա ետեւից մեծ խաչ ու խաչվառք ապա չորս բուրվա-
 ռաւիկիք, յետոյ Հայրապետական քօղը եւ նոցա կողքերից
 Հայրապետական սեւասքօղեալ խաչ եւ գաւազան կրող եր-
 կու վարդապետք, սոցա ետեւից վեց զգեստաւորեալ քահա-
 նայք սեւասքօղեալ ամպհոփանու տակից կտանէին Վեհ-
 Հանգուցելոյ գազազը. գազազի երկու կողքերից երկու կե-
 րօնակիրք եւ շքանշանակիրք, որոց եւ կհետեւէին պատկա-
 կիրք եւ Պատգամաւորք. գազազի ետեւից կերթար Հանգու-
 ցելոյ գաւազանակիր Նպիսկոպոսը սեւասքօղեալ գաւա-
 զանն ի ձեռին, սորա ետեւից չորս քոյսակիրք, որոց կհե-
 տեւէին զգեստաւորուած չորս եպիսկոպոսունք նոցա մէջ
 եւ Հանդիսապետ Գեր. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսը զգեստա-
 ւորեալ եւ սորա շուրջը դպսակարգուած շուրջառաջգեաց

նայիսկոպոստներ, վարդապետք եւ քահանայք: Այս եկեղեցական մեծահանգէս թափորը ըրջապատուած էր բազմամբոխ ժողովրդով:

Թափորը Տաճարի արեւմտեան գոծից ելնելով՝ եկեղեցւոյ հիւսիսային կողմից եւ սահարանների ետքից անցնելով ելաւ ներքին եւ արտաքին պարսպացմեծ գոճերից եւ գէպի հիւսիս գնալով՝ ուղղուեցաւ գէպի ձեմարանը եւ նորահարաւային դրան առաջ կատարեց հոգեհանգիստ. ուր եւ ձեմարանի Գ. Ասարանի սուսնոյններից մինը կարգաց մի դամբանական:

Երկրորդ հոգեհանգիստը եւս կատարուեցաւ ձեմարանի հիւսիսային դրան առաջ. ապա թափորը Վաղարշապատի հրապարակից անցնելով եւ երրորդ ու չորրորդ հոգեհանգիստները կատարելուց զկնի մտաւ Եջմիածնի արտաքին հիւսիսային մեծ պարիսպը եւ ներքին պարսպի արեւմտեան գոճից ներս մտնելով՝ զանգակատան հիւսիսային առաջին սեան հիւսիսային կողմում, ուր պատրաստուած էր Վեհ. Հանգուցելոյ գերեզմանը, սկսաւ գերեզմանի կարգը կատարել, որը տեւեց մինչեւ Յրդ ժամը յետ կէսաւուր:

Հանգուցելոյ թաղումից զկնի ի ճաշկերոյթ հրաւիրուեցան բոլոր յուզարկաւորք — եկեղեցականք եւ աշխարհականք, որոց բազմութեանը հաղիւ բաւականանումէր Մայր Աթոռոյս երկու մեծ սեղանատունները: Ուր համառօտ եւ ազգաւ ատենաբանեց Տեղակալ Գեր. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսը: Այնուհետեւ ամենայն առաւօտ եւ երեկոյ հոգեհանգիստ էր կատարուում Վեհ. Հանգուցելոյ գերեզմանի վերայ մինչեւ թաղման եօթներորդ օրը:

Ահա այսպիսի վայելուչ յուզարկաւորութեան փառաւոր հանգիստով անաւեցին Մայր Աթոռոյս Միաբանքը եւ Հայ ազգը իւրեանց Վեհ. Հանգուցեալ Հայրապետին, որը 15 տարի գահակալեց Ս. Լուսաւորչեան 16 դար գոյութիւն ունեցող Հայրապետական նուիրական Գահին: